

TEMA 07. Simbologia nacional dels Països Catalans.

1.- Pre-ponència de Josep Bargalló Valls

CULTURA POPULAR, CULTURA NACIONAL:

ELOGI DE LA DIVERSITAT I LA INTERCULTURALITAT
(Reflexions a l'entorn de l'estructuració d'un model festiu i simbòlic plural)

Prèvia

Les pàgines següents, que conformen una primera redacció d'aquesta ponència, apleguen un conjunt de reflexions sobre la riquesa centrada en la diversitat del món festiu de caire tradicional i simbòlic de les terres de parla catalana, centrades inicialment en dos fenòmens emergents en la Catalunya estricta –el fet casteller i els grups de foc- que s'han expansionat, amb més o menys força, arreu dels altres territoris del nostre àmbit nacional. Aquesta riquesa fonamentada en la diversitat i la pluralitat, que té la seva base en un pòsit gairebé intemporal i multicultural, pot ser presentada a través d'altres elements conformants del nostre espai simbòlic viu, especialment en el món del lleure i la festa.

És per aquí -els menjars, les vestimentes, les músiques...- que es pot anar ampliant aquesta ullada que pretén fer esdevenir conclusió el que és una hipòtesi fonamentada: la cultura popular i simbòlica de les terres de parla catalana té un pòsit comú que es presenta a través d'una realitat diversificada. El nostre país no té una festa, una dansa, una música, una vestimenta... El nostre país, ric i plural, com correspon als països dinàmics en la història i en la seva composició territorial i social, té unes festes, unes danses, unes músiques, unes vestimentes...

Una altra cosa és que ens convingui convenir -i aquí la redundància és significativa- que ens interessa promoure externament -i fins i tot internament- uns estereotips simbòlics. Ens equivocariem molt, però, si només triéssim elements d'un únic territori de la nostra globalitat, d'una única part de la nostra pluralitat.

Cultura popular, cultura nacional

Una cultura nacional té, evidentment, molts conformants. La llengua n'és un, i ben possiblement el més clarificador a primer cop d'ull, el que se'ns evidencia amb més fermesa. N'hi ha, però, molts d'altres, com ara tot allò que defineix el món de la cultura popular i tradicional, tant en els aspectes més íntims, personals i familiars, com en els més col·lectius, socials i festius. Ara bé, en la cultura popular, com en la cultura nacional, no hi ha d'haver-hi res d'unitarista ni hi ha res d'immutable.

Els diversos territoris desenvolupen, per motivacions geogràfiques, socioeconòmiques, històriques, climatològiques..., evolucions distintes del pòsit comú, sovint heretat de realitats més antigues, anteriors, fins i tot, al període constitutiu de la comunitat nacional. El pas del temps, a la vegada, també fa evolucionar constantment, en un dia a dia gairebé imperceptible, però abassegador en el transcurs dels anys, tots i cadascun d'aquests conformants de la cultura nacional. I també, és clar, de la cultura popular.

Contra l'oblit i la castració nacional: elogi de la diversitat

El nostre país, tant per als qui el volem de Salses a Guardamar com per als qui el creuen de Portbou a Alcanar, presenta una rica coexistència de geografies prou distintes. I, també, parles, costums i vivències prou diverses. En una extensió sensiblement reduïda, hi conviu una rica pluralitat, ben poques vegades reconeguda, sovint menystinguda.

D'aquesta diversitat en neix, però, la consciència de pertànyer a una globalitat. Vull dir que la consciència de formar part d'una realitat comuna no es basteix damunt entelèquies ni a partir de mapes: es fonamenta en el fet de poder comprovar com aquell territori que consideres el teu té la mateixa llengua que d'altres de veïns i de propers -ni que es parli amb constatables diferències-, que la seva evolució històrica també és la mateixa -ni que presenti, de vegades, una distinta cronologia-, que la manera d'entendre l'organització social, els rituals i la festa és, a grans trets, coincident -ni que en un lloc s'hagi mantingut el que ha desaparegut en un altre o un cert element s'hi hagi acabat desenvolupant amb d'altres formes.

En definitiva, quan te n'adones que la suma d'aquests territoris fa un tot, conforma un políedre conjuntat. Un país. Per això, si ens sentim pertanyents a una realitat comuna superior -un país, una nació, Catalunya, els Països Catalans...-, és perquè ens sabem ciutadans i ciutadanes d'un territori concret. Podem viatjar, viure a fora, però

sempre hi ha un tros de món, uns quants quilòmetres quadrats, una gent..., que reuneix allò que és essencialment nostre: entenem tot el que diuen i com ho diuen -des de les frases fetes i les expressions més col·loquials fins els mots lligats a les feines de la terra o del mar, els noms dels ocells, les plantes o els peixos-, el paisatge no ens sorprèn en cap moment, del que s'hi menja en reconeixem tots els sabors, no cal que ens expliquin què és el que es fa en aquella festa. Som a casa.

El meu territori -que el reconec des del Garraf i l'Ordal fins al Montsant i la serra de Prades, des del mar fins allí on la Conca de Barberà topa amb la Segarra- és un de tants exemples de com aquesta plural diversitat havia estat tradicionalment considerada com a subsidiària pels grups dominants, culturalment i socialment, en els successius intents de reconstruir la nostra identitat global.

Des d'una visió d'una Catalunya emmirallada en i per uns territoris concrets -i, conseqüentment, per unes realitats també prou concretes-, s'han arribat a bastir discursos tan empobridors i volgudament empetetidors com el de la irrisòria "Catalunya catalana", tot pensant que es podia construir tota una nació prescindint-ne de bona part. És la visió d'una Catalunya -impossible pensar, ja, en els Països Catalans- tan poca cosa que només podia admetre un accent a l'hora de parlar, una festa per viure, una dansa per ballar... I aleshores hi havia, tan sols, "la" manera de parlar, "la" festa, "la" dansa... I totes les altres danses -no només les de les Illes o les del País Valencià, també les que es ballaven i es ballen d'una banda i l'altra del Pirineu fins a l'Ebre- semblava que fossin menys catalanes; els castells i els diables, sinònim de barbàrie; les falles i els focs, costums alienadors; els bous, penyora de submissió... Anys i panys d'un folklorisme oficial i oficialista han volgut fer-nos creure, doncs, que el nostre país era tan pobre que donava per tenir només una mostra de cada cosa. Que hi havia d'haver una única dansa nacional. Un únic vestuari festiu, una única música, un únic paisatge, una única gastronomia. I, no pas casualment, festes, danses, músiques, paisatges, geografies... no compartides per tots els territoris del país.

Havien volgut fer-nos oblidar que la jota es balla -o es ballava fins no fa massa- dels Pirineus a l'Ebre, a més del País Valencià i les Illes. Que les bitlles són un joc rural que, amb variants, es practicava arreu, i que encara es manté al Montsant i als Pirineus. Que el foc i la pirotècnia són components de centenars de festes de dalt a avall de les nostres terres. Que la pilota no només és valenciana, que de trinquets també n'hi havia al Principat, però no tan sols a les terres de l'Ebre, on encara avui es juga a pilota, ni que sigui només ocasionalment, sinó més amunt i mar enllà. Que de diables i dimonis en podem trobar d'una banda a l'altra, ja sigui per Sant Antoni, el

Corpus o les festes majors, ni que no vesteixin idènticament ni utilitzin la mateixa utilleria. Que pujar un damunt de l'altre ho ha fet molta gent del país, això sí, amb tècniques diverses, com els castellers closos dècades enrera en el triangle Tarragona-Valls-Vilafranca, les muxierangues valencianes, les moixigangues de diversos indrets del Principat o els contrapassos pirinencs de la Pila. Que de moros i cristians no només n'hi ha al País Valencià, ni que a d'altres llocs es diguin d'altra manera, com ara turcs i cavallets. Que de falles, en data distinta i amb diversa presentació, n'encenen des del sud alacantí fins a l'Alta Ribagorça, les Valls d'Àneu o la Vall d'Aran, sense menystenir la proliferació nacional de focs i fogueres per sant Joan. Que de representacions teatrals religioses, populars i de caire tradicional, al temple o al carrer, en trobem, històricament i en l'actualitat, de dalt a baix, a tot arreu, es diguin comèdies, misteris, passions, vides, històries, miracles, sermons o balls. Que...

La recuperació festiva de les darreres dècades i la superació de bona part d'aquells tòpics més tronats del folklorisme oficialista han aconseguit un reviscolament de moltes de les activitats de la cultura popular condemnades a l'oblit i l'aparició d'un seguit de col·lectius, agents i estudiosos que han reivindicat la concepció d'una cultura diversa en el context unitari, plural dins unes constants comunes i, especialment, ben viva i reviscuda per damunt de postal resclosides.

I és, des dels posicions més conscients de la identitat nacional, que s'ha de fer entendre amb més força que mai que el nostre país, insistim-hi, no és tan poca cosa com per tenir una única -o dues, tres o quatre- festes, danses o músiques nacionals. Que si hi ha una llengua però moltes i molt diverses maneres de parlar-la -i cap és millor que l'altra, i cap és "la manera" de parlar-la-, en la cultura popular -que també és un codi col·lectiu, social, nacional- s'esdevé el mateix. I que el pitjor és la ignorància i l'oblit: amb els tòpics, l'oblit i la ignorància l'únic que fem és alimentar una política de castració nacional.

Per tant, ballem el que vulguem, juguem al que més ens agradi, però no prenguem d'imposar la nostra manera de viure la festa com l'única existent. Al costat de l'Espanya de charanga y pandereta, hi ha també la "Catalunya d'espardenya i barretina". Una Catalunya reduccionista no és nacionalment colonialista, però és igualment anorreadora.

Els temps passen i, de vegades, es fa justícia, ni que sigui parcialment. I si a algú li pot fer mal reconèixer la diversitat en els corpus teòrics, la realitat plural no es pot amagar per massa temps. I la resposta és, com sempre, complexa. En el cas de castells i diables, a part dels seus components intrínsecs, hi ha, també,

l'esquarterament dels tòpics, el triomf de la diversitat, la desaparició de l'uniformisme en un món on la intercomunicació és quotidiana i immediata. Si blasjàvem, doncs, la machadiana España de charanga y pandereta, era només pel que significava d'imposició a casa nostra de costums forans o era, també, perquè imposava, a Espanya mateix, una visió monolítica que castrava moltes de les seves mateixes pròpies realitats? L'eclosió dels castells i dels diables és, doncs, la constatació que també hi ha una altra Catalunya. De fet, que n'hi ha moltes.

Aquells vells castellers i diables del segle passat i de les primeres dècades d'aquesta centúria no acabarien de creure's, ara mateix, que castells i carretilles tornin a omplir les festes majors, gairebé arreu del país; que allò que era sinònim de festa al seu territori ara ho és en força zones del país; que viatgin com a representació de la cultura nacional; que siguin motiu de campanayes de propaganda institucional i comercial; que se n'escriuin llibres i se'n facin congressos científics; que se'n filmin pel·lícules i videos, en parlin i en parlin els mitjans de comunicació... Però s'ho passarien d'allò més bé i se'n riurien a la cara d'aquells contemporanis seus, sovint convençuts catalanistes, que els deien que eren antiquats, que el que feien no tenia futur. Que això de pujar un damunt l'altre, que això de tirar foc i satiritzar el poder no s'adeia gens amb aquell seny que els venien a predicar com a evangeli nacional. Que havien de morir perquè el país pogués sobreviure. Se'n riurien de valent. Un fart.

Per la tradició i la modernitat: elogi de l'evolució

Antropòlegs, historiadors, sociòlegs, filòlegs... discuteixen abundantament sobre els conceptes de cultura popular, tradició i folklore, amb uns resultats sovint ben poc aclaridors i qüestionats des de posicionaments a voltes radicalment enfrontats. Sigui com sigui, el món de la cultura popular i tradicional de caràcter festiu es troba, avui, en el moment més àlgid de la segona meitat d'aquest segle, possiblement de tota la centúria. No tan sols han augmentat considerablement la qualitat i la quantitat del estudi, tant dels analítics com dels descriptius, sinó que s'han recuperat molt costums o s'han eixamplat notablement el nombre dels seus practicants i la pròpia geografia d'altres que havien aconseguit de sobreviure, ni que fos dificultosament.

Si ens circumscrivim a l'àmbit geogràfic del Principat i als elements que omplen els actes de cultura tradicional de les festes majors i d'altres celebracions cíviques i religioses, l'actualitat del fet casteller i dels grups de foc són dos exemples ben clars d'aquesta renovada popularitat i dues mostres patents del dilema que presenta la

pervivència del nostre patrimoni festiu, la hipotètica dicotomia entre tradició i modernitat.

A finals del segle passat i començaments d'aquest, castells, diables, dracs i altres elements del bestiar de foc patiren, amb el conjunt del folklore festiu de la Catalunya Nova, una forta crisi que els dugué gairebé a la desaparició. La confrontació entre la societat rural i l'emergent urbana, el subsegüent canvi de gustos lúdics i d'altres qüestions -com ara les conseqüències econòmiques i migratòries de la fil·loxera- arraconaren, primer, i acabaren en força indrets, després, amb tota una manera d'entendre la festa al carrer, que tenia els seus orígens a l'època medieval i les seves arrels encara més lluny, i havia definit, en el context dels seguicis populars, un model festiu propi, que protagonitzava, en aquest sentit, la peculiaritat de la Catalunya Nova respecte a d'altres territoris del país.

Els diables desaparegueren massivament -tan sols es van mantenir en casos molt aïllats, ja fos a les Borges del Camp i a algunes poblacions del Penedès, com l'Arboç i Sant Quintí de Mediona-; els dracs -tret d'excepcions com les de Vilafranca- es malmeteren pel desús; els castells passaren una forta època de decadència que va estar a punt d'incloure'ls en la nòmina dels records dels avis, fins que, a finals dels anys vint, van començar a aixecar el cap...

Els pocs elements de cultura popular i tradicional que assoliren de mantenir-se duïen una vida migrada, entre la incomprensió d'un noucentisme que estava per d'altres interessos i, posteriorment, el somortiment de qualsevol cosa que fes el mínim tuf a nacional -a nacionalment catalana- durant el franquisme. No fou fins a finals dels anys setanta -ben especialment, des de la recuperació de la vida democràtica a les nostres institucions municipals- que la situació es capgirà. De les sis colles de castells que hi havia el 1970, a les disset de 1980, les trenta-cinc de 1994 i les cinquanta-sis de 1997. Dels comptadíssims balls de diables als tres-cents grups de foc que hi ha catalogats oficialment ara mateix -i els que no ho deuen estar. I, el que ens sembla més significatiu pel nostre discurs, de grups tancats, bàsicament, al Camp de Tarragona, a tot el Penedès i a algunes contrades limítrofes, a grup extesos a gairebé arreu del Principat i en zones del País Valencià -els diables que tiren foc- o en bona part de la Catalunya central, la Catalunya Nord i Mallorca -els castells. I congressos, estudis, revistes, atenció dels mitjans de comunicació i dels organismes oficials... En definitiva, la popularització i el reconeixement d'unes tradicions fins no fa massa aïllades i ben bé endogàmiques.

En aquests viaranys, però, hi ha hagut força canvis, evidents evolucions. En el món casteller, com a exemples sintètics: la ràpida ascensió al màxim nivell d'algunes colles de fora del marc geogràfic històric, l'eixamplament de la competitivitat, la proliferació de les actuacions -tant pel que fa al nombre total com a l'àrea d'influència-, l'allargassament de la temporada, l'evolució de les colles cap a associacions ciutadanes de diversificada activitat... En els grups de foc, canvis encara més contundents: la influència d'espectacles de grups teatrals o d'animació -el cas dels Comediants és el més evident- ha comportat l'aparició, tant en les àrees urbanes més habitades com en zones rurals allunyades de les tradicionals, de força grups de foc que no segueixen el model del ball de diables històric, tot apropant-se a esquemes contemporanis de teatre de carrer, i, també, el fet que els balls de component més tradicional sovintegin actuacions d'un i altre tipus...

L'exemple més clar de tot això és l'èxit abassegador dels correfocs, l'adaptació d'un costum antic a les noves necessitats de programació festiva, però, en definitiva, un invent de l'equip organitzador de les festes de la Mercè em els primers anys del renovat Ajuntament democràtic de Barcelona. Una adaptació prou reeixida pel que fa a la popularitat: ja sembla com si el correfoc fos un element tradicional perdut en l'antigor del temps - i, tot plegat, d'encara no vint anys! Una altra cosa és si el model de correfoc -la versió obligadament massificada de la vella cercavila de foc- té sentit i es pot reproduir en contextos demogràfics reduïts, si bona part dels correfocs que es venen en festes del país no són res més que una cercavila amb el nom modificat i, també, si alguns dels adeptes del correfoc, tant actius com passius, són conscients del context originari del que ara viuen amb tanta passió

I aquest és un altre fals repte de futur: la dicotomia entre tradició i modernitat. Una dicotomia falsa, perquè el lligam és necessari, indefugible... L'evolució de la cultura popular, de sempre, ens ha ensenyat que res és immutable, que tot evoluciona. Que aquest lligam és el secret de la pervivència. Si trenquem de totes amb la tradició, si, simplement, la desconeixem, trenquem, també, amb una base ritual cultural que ens defineix i ens distingeix i, a la llarga, en cimentem la desaparició, perquè, ja se sap, si això és, simplement, oci, vindrà una altra moda i encara una altra... Però, si, a la vegada, no ens obrim a les exigències socials de cada contemporaneïtat, la tradició deixa de ser popular i esdevé, com a molt, una peça de museu, una fitxa de catàleg del patrimoni etnogràfic.

En definitiva, pren una forta olor a naftalina. I, també a la llarga, idènticament abocada a la desaparició. Aquest lligam entre tradició i modernitat és el que explica el moment dolç de castells i diables. Perquè han sabut, a grans trets, continuar oferint-nos uns costums d'arrel tradicional tot bastint-los de noves característiques plenament inserides en les necessitats d'avui. Si ho han fet conscientment o inconscientment, ja són, almenys ara i aquí, figures d'un altre paner.

L'un damunt l'altre: elogi de la interculturalitat

Arribats a aquest punt, bo serà, però, d'analitzar alguns fets en el seu punt just. Ja hem apuntat el perill de canviar uns tòpics per uns altres, de modificar els components de l'unitarisme sense rabejar-nos en la diversitat. I el perill dels tòpics és multiple: també el de l'essencialisme, el de creure'ns que els components de la nostra cultura popular nacional són únics, que no tenen res a veure amb la resta del món. Quan la realitat és just el contrari: el nostre context no és tan sols el del Mediterrani -el bressol i marc de molts d'aquests components-, sinó el context d'uns costums que no deixen de ser universals, com universal és el comportament humà.

Així, per exemple, no podem oblidar ni amagar que això de col·locar-se, verticalment, l'un damunt l'altre no és pas una cosa de fa quatre dies, ni és un patrimoni exclusiu dels nostres castellers de finals de segle. Fem, doncs, una breu ullada per la geografia de les construccions humanes i ens adonarem com un dels símbols contemporanis de la nostra cultura nacional veu en les fonts d'una tradició universal que es dóna arreu dels continents i les cultures.

Ja la mitologia grega havia fet referència a castells aixecats pels titans i els gegants per tal d'escalar l'Olimp i Claudi Claudià, poeta en grec i llatí nascut a Alexandria l'any 370 de la nostra era, escriví, en un panegíric sobre el consolat de Mal·li Teodor, que, entre els espectacles honorants de la seva possessió, a la Tàrraco imperial d'inicis del segle V, "uns homes enlairats com els ocells formaren en un obrir i tancar d'ulls una edificació amb els seus cossos, enfilant-se un damunt l'altre..."

Els joglars, recordem-ho, també maldaven per enfilel·lar-se i xafar les espatlles d'un company més rabassut. I és a l'època medieval quan, segons es deia en textos de finals del segle passat, els almogàvers conegueren costums semblants en les seves no massa pacífiques expedicions per terres hel·lèniques i otomanes. I quan, si hem de fer cas de bona part dels etnòlegs i folkloristes que han tractat la qüestió, aparegueren els entremesos i balls que, amb el temps,

donaren lloc al Ball de Valencians i a les moixigangues, l'origen més probable i comunament acceptat dels nostres castells.

Sense entretenir-nos en temps remots, podem recordar que, ja a l'època moderna, Johan Wolfgang Goethe, l'escriptor romàntic alemany, al seu Wilhelm Meister, explicava un exercici, "les forces hercúlies", consistent en un rengle d'homes que duïen damunt les seves espatlles d'altres homes i, més amunt, dones i criatures.

Però, en aquesta Europa dels nostres somnis i els nostres patiments, no només tenien ànsies d'ascensió vertical els alemanys. A Itàlia també ho feien, des del temps del Renaixement, amb les forze o fatiche di Ercole., especialment a Venècia. El 1929, que sapiguem, ho feren els bersaglieri de Nàpols i, a finals de la dècada del seixanta, els cadets de l'Escola de Policia de Nettuno. I, encara avui, també aixequen petites construccions humanes, com a part integrant de danses, a Croàcia, a la població de Crna Gora, per exemple I a l'Àfrica, es poden veure piràmides gimnàstiques al mercat de Marràqueix (al Marroc).

I, anant més enllà, a l'Orient, farem cap a un lloc tan allunyat de casa nostra com és l'Índia: a començaments d'agost, pel Gokul Asthami -les festes commemoratives del naixement de Krishna-, a Bombai, i a d'altres indrets d'aquell extens estat, aixequen construccions humanes, que als nostres ulls poden semblar estrofolàries -tot i que arribin a set o vuit pisos d'alçada-, per mirar d'arribar a una olla penjada força metres amunt. I continuant a l'Orient, a Filipines, a mitjans de segle -si encara no avui- aixecaven construccions de com a mínim cinc pisos.

Tot i que viatjar sempre és aconsellable, tampoc no cal anar tan lluny per veure com la gent puja, verticalment, l'un damunt l'altre: només cal resseguir la geografia, per exemple, dels Països Catalans. Els intercanvis dels darrers anys entre els Castellars de Vilafranca i la Colla Joves dels Xiquets de Tarragona, per una banda, i la Muixeranga d'Algemesí, per l'altra, ens han tornat a recordar, una vegada més, que els castells no han estat ni són l'únic costum de casa nostra que s'entesta en pujar dalt. Els antics balls de la Piràmide, dels Titans i de Valencians i les moixigangues -de vegades amb d'altres noms, com el Ball de la Torre- exteses d'ací i d'allà de les terres de parla catalana en èpoques reculades, anaren desapareguent de les nostres festes en el segle XVIII i el XIX. I ja sabem que d'ells nasqueren, a la Catalunya Nova i a la frontera d'aquelles dues centúries, els nostres castells, però, tot i això, la seva desaparició no fou pas absoluta: al País Valencià perviuen amb intensitat representants d'antics balls i entremesos, que, a més de moviments coreogràfics, contenen -i contenen- la tradició de pujar

l'un damunt l'altre, amb la Muixeranga d'Algemesí, a la Ribera del Xúquer, al capdavant, sense oblidar d'altres mostres, com els Negrets d'Alcúdia de Carlet o els Locos de l'Olleria, i, ja a Catalunya, les Moixigangues i els Balls de Valencians que podem trobar -mantinguts o recuperats- a la mateixa zona tradicional castellera.

Construccions de diversa estructura, en el context d'una dansa de caire religiós, com les muxirangues o moixigangues -estricta qüestió dialectal- o construccions tancades i deslligades de qualsevol simbologia directa, com els castells, testimonien la pervivència d'aquest entestament en pujar dalt. Un costum que, en un cas, ha restat immutable i, en l'altre, evolucionà notablement.

No penseu, malgrat això, que el que fan els muixeranguers sigui senzill o simple: la Muixeranga d'Algemesí escenifica episodis de la vida de la Verge mentre que la Moixiganga de Vilafranca del Penedès, que continua entrant a l'interior de l'església de la seva ciutat per sant Fèlix, ho fa de la passió i mort de Jesucrist. Els de Vilafranca realitzen diversos quadres, amb construccions obertes de fins a quatre pisos. Els d'Algemesí, per les festes de la Mare de Déu de la Salut, efectuen evolucions encara més complexes i prou més altes: fan el ball estricte, torres i figures plàstiques.

Però, n'hi ha més: a l'altra banda del país, als Pirineus, tampoc no ha estat ni és estrany això de pujar un damunt l'altre. El contrapàs de la Pila, una dansa amb diverses figures de rotllana i d'espiral en moviment, es clou amb una construcció humana de tres o de quatre pisos -la pila-, damunt la qual hi puja un nen petit, que feia la figuereta -un nom i un fet recurrent- i que, en alguna ocasió, queda cap per avall marcant els compassos de la música amb els peus. El contrapàs de la Pila es ballava als dos Pallars, a l'Alta Ribagorça, la Vall d'Aran i la Vall de Benasc. Avui, que sapiguem, només és viu a Taüll, on es pot veure l'endemà de sant Joan.

I, a tocar de casa nostra, en unes terres amb evidents lligams històrics amb el nostre país, al Baix Aragó, encara ara es continuen ballant diverses dances tradicionals que contenen construccions que reben el nom, precisament, de torres i castillos. Els dances de Cetina, Híjar, Tauste i Ateca aixequen, com al contrapàs de la Pila, construccions de fins a quatre pisos.

És a dir, és cert que els castells són un costum popular i tradicional d'algunes comarques de la Catalunya Nova, un costum documentat per primera vegada a finals del segle XVIII i lligat amb d'altres costums, també de casa, més antics. I que els nostres castells, tal com els coneixem, amb la seva tècnica específica -molt evolucionada i ben travada-, que els ha permès arribar molt més amunt que els

seus cosins o parents llunyans, no es donen, estrictament, en lloc més de tot el món. Però, també és cert que els castells són una mostra més de la dèria de posar-se, verticalment, l'un damunt l'altre. Una dèria comuna de cultures molt diverses d'indrets molt diferents.

La cultura popular i tradicional contemporània: la superació de la dicotomia cultura rural/cultura urbana

Els components de la cultura popular i tradicional tenen, com hem pogut anar veient, arrels clarament basats en situacions socials antigues. Ara bé, a hores d'ara conviuen i es desenvolupen en una societat netament globalitzadora. Per això, tampoc aniria malament d'aturar-nos, ara i aquí, en d'altres conceptes que considerem fonamentals. Anem a pams, i comencem per la pretesa dicotomia ruralitat/urbanitat.

La cultura popular com a tal, entenent-la fins i tot des del vessant més històricista o tradicionalista, no és ni ha estat patrimoni de cap espai demogràfic, social i econòmic específic. Si reculem a l'època medieval o als inicis de l'època moderna, sembla indiscutible que hi ha uns mateixos trets estructurals en les manifestacions populars de cultura fossin desenvolupades per col·lectivitats de les poblacions més petites i allunyades o ho fossin per les de les ciutats del moment.

És, en tot cas, en el moment de la revolució industrial quan apareix un tall en certa manera traumàtic, originat en els nous nuclis urbans, que neixen desestructuradament i com a suma de col·lectivitats provinents de zones geogràfiques diferents. És, en aquest moment, que distingir entre món rural i món urbà -potser millor, entre món agrari i món industrial- té una certa raó de ser, tot i que, ben aviat, aquestes noves col·lectivitats generaran les seves pròpies manifestacions -que seran, també, populars, encara que no, inicialment, tradicionals- o en reproduiran algunes de les seves zones originàries, mentre que és en el món rural on s'aniran mantenint, de manera cada cop més esllanguida, les manifestacions més històriques.

Tot i així, és evident que el pas progressiu de la societat catalana agrària a la societat industrial significa un tall contundent en elements tradicionals de la cultura popular, especialment la festiva, molts dels quals -sortosament, no pas tots- no superaran la sotragada, per bé que també molts s'hagin recuperat contemporàniament -reinstaurant, repopularitzant i, a cops, reiventant la tradició.

Ara bé, aquesta distinció entre món agrari i món industrial ha esdevingut buida de contingut en les darreres dècades, tant pel que fa a la facilitat de la comunicació vial com a la difusió d'uns idèntics models culturals des dels mitjans audiovisuals, sense oblidar la constant despoblació de les comarques més allunyades als nuclis urbans més poblats. I unes reflexions força semblants podríem fer pel que fa al pretès classisme de la cultura popular: universal en molts segles -quan només nuclis molt reduïts, les petites elits del poder econòmic, se'n sentien aliens-, si mai va restar al marge d'algunes de les classes socials sorgides arran de la revolució industrial -en tot cas, l'alta burgesia, no pas la menestral-, la realitat actual ha tornat a desdibuixar-ne, en un gruix considerable, les barreres.

La cultura popular, doncs, ve conformada per un seguit de manifestacions -tant individuals com col·lectives-, que abasten tots els àmbits de la vida quotidiana -tant de la rutina diària com del seu trencament festiu-, que són contemporànies de cada època -per molt que, tot sovint, tinguin arrels històrico-tradicionals-, que es donen en qualsevol espai físic i demogràfic -tant urbà com rural-, que defineixen trets característics de la comunitat -des de la concreció més delimitada fins a la nacional-, que presenten components d'especificitat dins la globalitat cultural -diferenciats, sense jerarquitzacions, de la cultura oficial i de la de masses- i que solen tenir nivells d'organització pròpia -definites en les relacions socials.

Una nova realitat social: cultura popular, cultura nacional

Una mostra evident d'això que hem anat analitzant la podem tornar a trobar en l'eclosió contemporània del fet casteller. Avui les colles ja no s'amparen, com ho havien fet abans, en una adscripció social determinada ni són exclusivament agrupacions de persones que fan, només, castells. És evident que aixecar construccions humanes -i com més fermes i més altes millor- continua essent el nexa global i l'aspiració de cada colla, però també és evident que han esdevingut, amb més o menys ímpetu, entitats que canalitzen la participació de la ciutadania i que són centre de reunió, de generació d'activitats lúdiques i culturals diverses, amb el treball actiu de persones provinents de tots els estrats socials.

I és indubtable, per posar un exemple prou significatiu, que, ara, el fet casteller és un fenomen important al Baix Llobregat, al Barcelonès i als dos Vallès -l'àrea, precisament, que recollí bona part de les diverses onades migratòries de la postguerra fins a finals de la dècada dels 60- i ha donat el salt cap a altres territoris molt diversos del país. En els motius d'aquesta salt hi ha, sense dubte, l'expansió del model festiu de la Catalunya Nova, en el qual hi té un pes

específic clau el seguici popular -bestiari, balls, diables i castells. Hi ha, també, el fet que els castells són un espectacle de masses, amb tots els elements necessaris per ser atractius als ulls d'una societat postindustrial. Primer, són molt visuals i plàstics.

Així, a diferència d'altres elements de la cultura popular, es molt fàcil de centrar l'atenció en el conjunt global. I, encara més, fins i tot el més neòfit s'adona de quan han aconseguit el que volien. Són competitiu perquè és fàcil, també, de saber qui arriba més amunt, qui fa estructures més complexes. Tenen un clar factor de risc, d'ansia col·lectiva, la por de caure i la por de no assolir el que ha costat hores i hores d'assaig. Hi ha, com un component fonamental, la ferma i aclaparadora entrada de la dona a la vida de les colles i la seva participació en tots els aspectes de la seva activitat, castells inclosos.

I, finalment, la consciència de la voluntarietat i la solidaritat, la manca de professionalisme, la qual cosa subratlla l'adhesió de l'espectador a l'espectacle, facilita el pas de la simple visualització a la col·laboració i, per tant, el pas de veure-ho a viure-ho. I, per acabar-ho de reblar, passen per un moment dolç en la seva relació amb els mitjans d'informació i han sabut envoltar-se d'una certa aureola de modernitat.

Aquest fet, precisament, que els castells -al costat dels grups de foc-tinguin avui, a envistes d'entrar en el seu tercer segle d'atzarosa existència, aquesta significació de contemporaneïtat i adequació a l'actualitat urbana, en el sentit de no haver caigut, per mèrits propis i, potser, per demèrits aliens, en el calaix de "carrincloneria" en què s'han situat, almenys davant dels criteris socials majoritaris, d'altres elements de la nostra cultura popular, ha acabat esdevenint cabdal.

En el fons, per haver mantingut la seva essència integradora i el seu esperit lúdic, sense perdre les necessàries dosis de lluita i esforç que tenen una recompensa que mai no és individual, sinó pública i col·lectiva. Aquest sí que és, potser, el gran mèrit dels castells: sobreviure i superar-se en una societat eminentment individualista, quan són una mostra patent de tot el contrari. Per això, els castells han passat, en poques dècades, d'estar desats a la lleixa d'allò que és "comarcal", "rural", que més val no ensenyar massa, a esdevenir un dels "símbols nacionals". Els castellers i les castelleres, però, tampoc no s'han vist massa afectats per aquest canvi. Continuen a la seva, l'un damunt l'altre.

El futur: no caure en el parany d'una nova unitat, acceptar el repte de les noves aportacions

El model festiu de la Catalunya Nova, un cop recuperat, revitalitzat i reactualitzat, ha esdevingut el model festiu en expansió, el model que ha estat assumit com a modernament propi per d'altres territoris. Els seus elements més emergents han arribat a la consideració de símbols, tòpics i marcs de referència no ja, tan sols, de la nostra cultura popular, sinó també de la nacional, entesa aquesta des d'una concepció globalitzadora.

No voldríem acabar, però, sense plantejar nous reptes.

Primer, com ja hem apuntat anteriorment, que aquesta expansió emergent no acabi escombrant elements de la cultura popular i tradicional d'altres territoris, no acabi aconseguint un fals unitarisme -ells que tant l'hagueren de patir anys enrera.

Però, en segon lloc, un repte de futur que se'ns apareix com a clau -i que hauria motivar un altre conjunt de reflexions: com vehicular noves aportacions a la nostra cultura popular, a la nostra cultura nacional?

Ja hem vist com els castells no són un element "originàriament exclusivament català", per entendre'ns, com en la seva gènesi hi ha molts pòsits. També hem vist com la tradició antiga i aïllada de les cercaviles de foc ha donat la tradició contemporània dels correfocs. Aleshores, com s'estructurarà, a primeries del segle XXI, el procés de les noves aportacions, de les noves mutacions, de les noves evolucions?

Per esmentar un exemple ras i clar: si, a finals del segle XIX ens arribaren, de ben luny, les havaneres, que, de fa poques dècades, s'han acabat catalanitzant pel que fa a les lletres i han esdevingut un altre component clau del model festiu emergent a finals del segle XX -i no pas procedent, aquest, del model tradicional de la Catalunya Nova- i un indiscutit tòpic lúdic nacional, es donarà un procés semblant, per exemple, amb el flamenc? Per què no? Per què, si hi ha un rock en català, no pot haver-hi flamenc?

Josep Bargalló Valls